

6 KULTUR

Maria Quisling - og Vidkun

Av dosent dr. philos. Sten Sparre Nilson

Maria Quislings bidrag til okkupasjonshistorien er kanskje minnemt, skriver Øistein Parmann i sin innledning, og med full rett. Hva han har utgitt under titelen «Dagbok» består bare av bruddstykker og endrer ikke en tøddel i bildet av hennes mann,

selv om det nok blir utdypet på enkelte punkter. For sin egen del hadde hun en merkelig skjebne, og Parmann gjorde sitt beste for å få henne til å fortelle den, men med svært lite hell.

Hun ønsket ikke å la ham vite noe om sin oppvekst i Russland, om de kaotiske årene etter borgerkrigen da hun traff sin mann under forhold så uvanlige at de vel kunne gitt grunnlag for en dramatisk beretning. Når hun ikke ville, men alltid gled unna og kom med utflukter, kan årsaken gjerne ha vært den som Parmann gjetter på. Det hadde dannet seg en slags legende om at hun var av høy russisk adel, kanskje i slekt med selve tsaren, mens hun i virkeligheten later til å ha vært en usedvanlig vakker, men ellers svært alminnelig middelklasse-pike uten noen særlig oppsiktsvekkende ungdom. Så kan hun ha foretrukket å la legenden være urart.

Merkelig skjebne
Merkelig er jo hennes skjebne likevel. Ompløntet til et fremmed land lever hun et tilbake-trukket liv, bare brutt av en kort periode som statsråds-hustru, med en mann som har få omgangsvener. Så bryter krigen ut, han kaster seg med ett inn i sentrum av verdensbegivenhetene, blir i fem år seive symbolet på en landsforræder og henrettes til sist på deres 22-års bryllupsdag. Hun ble også selv arrestert, men hadde spilt en rolle så stille og tilbake-trukket under krigen at hun ble satt fri og fikk sine eiendeler tilbake. Med dem ble hun sittende, mange og delvis verdifulle malerier og kunstgjenstander, med dem og med minnene. Hun tenkte på å selge en del, men kom seg ikke til det, levde heller i ytterste sparsomhet. Og hun prøvde å skrive en bok til forsvar for mannen. Det var en umulig oppgave, og hun etterlot seg bare noen stumper og småstykker. Disse har Parmann redigert og satt sammen så godt det lot seg gjøre, forsynt dem med et lengre forord og utføyd Vidkun Quislings filosofiske betraktninger, nedskrevet under fengselsoppholdet etter krigen. En patetisk bok er det blitt. Det kan ikke være full om at

NYE BØKER

Dreyer utgir idag Maria Quislings dagbok, brev og etterlatte notater som lenge har vært imøtesett med den største interesse. Boken er redigert og satt sammen av Øistein Parmann, som også har skrevet et fyldig forord. Sten Sparre Nilson påpeker i sin anmeldelse hvordan boken kaster lys over Quisling og ikke minst hans makeleøse selvovertvurdering.

Maria Quisling etter foto fra årene like før krigen. På bildet *Aftenposten* bragte i forbindelse med utdraget av Maria Quislings dagbok, lørdag 27. september, av Quisling på landtur, var det ikke sin hustru han var avbildet sammen med, men svigerinnen Ingrid Quisling.

Artikkelen var et utdrag av Quislings filosofiske skrifter. Han mente at slikt liv ikke bare finnes, men at utviklingen på

hadde gitt ordre at ingen skulle forstyrre meg. Denne sjelekampen kunne ingen andre ta del i. Jeg måtte kjempe den ut alene.» Og han seiret over forestillingen om at han med rette kunne anklages for forræderi; «landet var i en akutt nødtilstand. Regjeringen — slik oppfattet jeg det — var trådt tilbake, Stortinget var reist hjem, kongefamilien kanskje alt ute av landet.» Sannelig tynnere enn tynt som grunnlag for handling. Regjeringen hadde jo ikke trådt tilbake, Stortinget ikke reist hjem. Slik valgte han imidlertid å oppfatte det! Godt gjort, men han hadde trening i å ønsketenke seg en forvandlet og forbedret virkelighet. Videre velger han å oppfatte situasjonen slik at kongefamilien kanskje — kanskje! — har forlatt landet. Når det så viser seg neste dag at kongen er i landet, sender Quisling en mann med oppfordring til ham om å vende tilbake til Oslo og avblåse kampen mot tyskerne. Det forelå vel, teoretisk i hvert fall, en mulighet for at det fortsatt lot seg gjøre. Krigen var ikke mange timene gammel. Nå kunne det etter all talen om å forhindre blodsutgydelse vært naturlig å vente en antydning om at Quisling var villig til å tre tilbake fra stillingen som selvbestalt statsminister, hvis dette kunne åpne veien for den fred han sa seg å arbeide for. Men noe slikt var ikke meningen. Tanken streifet ham tydeligvis ikke overhodet. Det var under hans ledelse Norge herefter skulle oppnå alle velsignelser. Han var imidlertid villig til å la kongefamilien få del i disse, dersom den kom til ham i Oslo. Det var budskapet.

Selvovertvurdering

Han ville det beste både for Europa og Norge og sine landsmenn, men han var hellig overbeviset om at bare han selv var i stand til å skaffe dem det. En makeleøs selvovertvurdering lyste ut av hva han skrev og hva

Appell på Slottsplassen under krigen. Vidkun Quisling hilser det norske SS-regiment Nordlands fane, før regimentet ble satt inn på Østfronten.

de gjort sitt navn kjent og avskydd over hele kloden — i virkeligheten en svær, forvokst gutt som sitter og drømmer seg bort hjemme hos mor. Sannelig et patetisk bilde.

Sjenert

Han synes aldri å ha blitt stort annerledes enn slik som hans gamle artiumskamerat rektor

selv. Hans kone fant hun «noe dvelende og upraktisk», og det stemmer godt med Parmanns beskrivelse.

Under ledelse av Fridtjof Nansen gjorde Vidkun Quisling en god innsats i hjelpearbeidet i Ukraina, og Nansen skrev rosende om ham. Så vi traff jeg for noen år siden en danske som også hadde vært med i arbeidet.

zismen, ville Quisling ikke se. Av og til skinner det igjennom at tanken uroet ham, men han skjov den fra seg. Etterhvert ble det klarere og klarere at han hadde rotet seg inn i en umulig situasjon. Ordenssansen slo da ut i en trang til å ordne desto mer på papiret. Med skremmende tydelighet kommer det til syne hvordan han le-

Det kan ikke være full om at

20252

hun var oppriktig glad i sin store, kettete bjørn av en mann, og hun prøvde å stille ham i et mulig men det politiske svaret var stort sett bare gjentagelse av hva han selv sa i sin lange forsvarstale for retten. Han ville bare det beste, for Norge og for verden, erklærte han. Og han hadde utvilsomt rett i at han ikke var noen vanlig landsforræder, ikke en som ønsket penger eller makt over medmennesker eller andre praktiske fordeler. Tingen var jo nettopp at han ikke elide praktisk sans; han var en teoretiker med glimrende eksamensresultater, men uten vanlig sunt folkevett. Når han prøvde seg i politikken, kunne han oppføre seg som en nesten utrolig klossmarmor. Han stiftet parti og deltok ved stortingsvalg, men led fullstendig nederlag. En av hans medarbeidere skrev etter valget i 1936: Vi presset på for at han skulle gi oss et ord som kunne oppmuntre til ny innsats, og hva fikk vi se? Etter to måneders taushet trykket vår såkalte fører en artikkel i avisen om spørsmålet: «Finnes det liv på andre planeter enn vår?»

Andre koder også er kommet lenger enn hos oss. Han tar opp spørsmålet på ny i sine betraktninger i fengslet. En mann som i tanken lever på stjernene og skuer ned på sitt land fra det høye, kan ikke bli forræder i vanlig forstand.

Det har da også en viss psykologisk interesse å følge hans tankegang, for eksempel den 9. april 1940, da han utropte seg selv til statsminister. Selvsagt var situasjonen fristende. Oslo var plutselig okkupert av tyskerne. «Hele ledelsen for samtlige andre partier var borte. Den eneste partileder som var tilba-ke var jeg». Og han følte at han hadde et kall ovenfra. Han kunne redde Norge og Norges befolkning fra «uten mening å bli ofret foran de tyske kanoner og mitraljøser».

Det demret nok for ham at dette bare var en vilkårlig påstand fra hans side. «Selvsagt gjorde motforestillinger seg gjeldende», sier han. Men han klarte å døyve dem, så drømmen om å spille en stor rolle kunne oppfylles. Og måten han klarte det på sier ganske mye. Han stengte seg inne på sitt rom og satt der og grublet. «Jeg

han sa, også i retten, og den sier enda sterkere imot en gjennom hans trofaste hustru bok. Det hjelper svært lite at han i et visst forstand var ydmyk samt dig, at han følte seg som et redskap i en høyere makts hånd. Det avgjørende var og ble at han selv var utsatt til Redskapet.

Han levde i sin egen fantastisk verden, en ung manns drommeri om å utrette store saker og ting. Det inntrykket som festner seg er at vi har å gjøre med en mann som aldri ble skikkelig voksen, en uvanlig flink skole- og høyskoleelev som fortsatte å være begavet gymnasiast hele livet igjennom. Hans selvfor-svar for 9. april-kuppet har samme innhold hos Maria Quisling som i talen for retten, men hos henne får vi det gjengitt i form av en samtale mellom ham og hans mor. Hun var ennå i live, og for henne var han fortsatt bare en gutt. Hun «strøk ham moderlig med hånden over den lyse manken hans». Så satt de der de tre, over en kopp te, og han talte seg varm for de to andre om hvordan han hadde seiret over sine motforestillinger. Landsforræderen som had-

de stann skudret ham i sitt vidneprovet for retten. På skolen ble Quisling beundret for sine kunnskaper og mater. Han var heller ikke illig til å hjelpe, men hadde vanskelig for å oppføre seg frem og bringe oss noe fra sin lærdom». Han var nok i grunnen sterkt sjener, sa Ullmann, satt og famlet om hva stort han skulle utrette. Enda han levde i en drommeri verden, ville han gjerne være med, møtte opp på møtene i gymnaslesamfunnet og satt der. Men han var for hemmet til å delta i ordskiftene.

Om tiden i Russland har andre fortalt. Maria Quisling sier nesten ingen ting, men hans forsett ved den norske legasjon bevidnet under rettsaken at Quisling var en ordensmann og svært kunnskapsrik. Ble han spurt, visste han noe om nesten alt, et levende leksikon. Om den unge assistentens inntrykk sier Gudrun Røder i sin bok «De uunnværlige flinke»: «Vi anså Quisling for å være en einstøving, en umåtelig kunnskapsrik og utlinnremelig mann, slett ikke usympatisk. I selskaper gjorde han seg ikke, der stod han alltid i en krok for seg

— Quising var sikkert en flink kontormann og grei til å administrere, sa han, men mannen var håpøs når det gjaldt menneskelig kontakt. Vi kunne sitte og spise sammen rundt et bord, og praten gikk. Quising satt taus. Så kunne han plutselig begynne å fnise eller småle for seg selv, åpenbart var et eller annet han kom til å tenke på. Og med kvinnfolk var han en stor kløne. Han rotet seg bort i et forferdelig et, men var heldig og kom seg fri fra henne, og så traff han denne Maria, som jo var noe ganske annet. — Nå viser Parmann i sin innledning at han slapp ikke helt fri fra den første likevel, i hvert fall i den forstand at ekteskapet aldri ble formelt oppløst. Om dansken ellers hadde rett i sin oppfatning av henne, skal ikke jeg kunne si.

Det var vel uheldig for Quising at han og Maria aldri fikk noen barn som kunne oppta dem. Og da han etter en del år også ble uten fast arbeid, tok den selvoptatte fabuleringen mer og mer overhånd. Han så verden slik han ønsket å se den. Hitlers nye Tyskland syntes å by på muligheter, det var noe å knytte sin skjebne til. Og i lys av dette ble så virkeligheten omtolket.

«Human brutalitet»

Helt lett var det ikke alltid å få til. Vi hører hvordan Maria klager over tyskernes brutale felttog i Polen, sivilbefolkningen som blir bombet og meiet ned, og han svarer henne at en mer hensynsfull krigføring kunne ta lengre tid. Altså kan brutaliteten «i virkeligheten være human!» Det var nok nødvendig både med dette og annet slags sofisteri om han skulle erlede å bortforklare for henne og for seg minst skyldte han på Reichskommissar Terboven for det på forskjellige måter. Ikke minst skyldte han på Reichskommissar Terboven for det som var tille og som han vanskelig kunne lukke øynene for. Terboven hindret jo ham selv i å slippe til, han var altså ondskapsens opphav. Selv da Quising formelt var sluppet til som regjeringens overhode 1. februar 1942, ble Terboven sittende over ham, og den såkalte statsakten 1. februar fikk et annet forlop enn Quising hadde tenkt. Ved siden av 9. april 1940 er dette den eneste større begivenhet som beskrives utførlig. Maria beretter hvordan Terboven talte først og derefter Quising. Terboven brukte det meste av tiden til angrep på biskop Berggrav, og Quising kunne naturligvis ikke ta avstand fra foregående taler. Han kom hjem og var rasende. Det var en utfordring til den norske kirke, uten at Terboven hadde orientert Quising med et ord på forhånd.

«Han rettet slaget, men det er jeg som må ta konsekvensene. Nu har han satt hele skredet i gang. Du kan være sikker, nå får vi kirkestrid.»

Terboven syndebukk
Terboven blir i det hele tatt syndebukken. At det kunne være noe galt med Hitler og selve na-

ver i en ønskeverden, der han er den som rydder opp.

Universismen

Hans filosofiske legning var ham mot slutten en god støtte, han hadde evnen til å se døden i møte med ro og kunne sende trostende brev til sin arme kone. Men det er også noe uhyggelig ved utdraget av hans filosofi «universismen», som han skrev i fengsel og som er tatt med til sist i hennes bok. Vi møter et sinn på grensen til stormannsgalskap. Ikke bare setter han hele universets og menneskehetens historie inn i sine tankekjemner, han avmerker også sin egen plass i historien. Og den er såvisst ikke beskjeden. Han skrev i oktober 1945, en mann som hadde gjort den mest fullstendige fiasko, som hadde opplevd at Hitler år etter år holdt ham for narr med tomme løfter om norsk selvstendighet, og hvis tro på tysk seier var gjort helt til skamme. Kjensgjerningene skulle vel omsider mane han til nøkternhet? Nei, heller tvert om. De kunne nok påvirke enkelte av hans synspunkter, men nærmest slik at luftkastellene bygde seg opp enda mer virkelighetsfjerne enn før:

«Jeg ville organisere Europas Forente Stater... Under krigen var anledningen der til å organisere det egentlige Europa i et fritt føderativt forbund... Hvorfor ville Hitler som en forblindet vente med dette til krigen var slutt?... Europas organisasjon er dog et nødvendig ledd i verdens organisasjon, kjernen i denne... Var Tyskland og dets nasjonalsosialisme uskikket for denne oppgave, så andre veier må finnes og jevnes? Eller var det bl. a. mitt eget felleggrep at jeg ikke av all kraft kastet meg over denne oppgave, istedetfor å ofre meg for mitt land? Fra min ungdom av har det alltid stått for meg: Du skal være de nye idéers mann og være med å samle Europa. Og muligheten for min innsats var tilstede. Kanskje har jeg også tross alt mer enn de fleste bidradd til å grunnlegge det nye Europa som skal reise seg av ødeleggelsenes vederstyggelighet som en fugl Fønixs av asken.»

Slik så han seg selv. Og en god ektemann må han i hvert fall ha vært, siden hans kone klarte å se ham i samme forunderlige lys.

En annens sak er at han kunne bli både hard og hensynsløs når han mente noe kom i veien for hans store vyer. Det trekket er synlig enkelte steder. Den «fredsvennlige» ble intenet oppglødd av iver ved tanken på å gå til krig mot Sovjet (s. 67), og han ønsket at Hitler hadde besatt Sverige i tillegg til Norge (s. 169). Men slike tanker hos Quising kommer bare til syne glimtvis. Og det ser ikke ut som om Maria har lagt merke til den siden ved ham.

Maria Quising:
DAGBOK OG
EFTERLATTE BREV
OG PAPIRER
Dreyer.